ΜΕΤΑΞΥ ΘΡΥΛΟΥ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΥ Κ. ΦΑΝΗ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΕΡΩΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΗΡΩΟΣ ΤΗΣ ΑΛΑΜΑΝΑΣ

('Αγνωστες πληροφορίες γιὰ τὸν 'Αθανάσιο Διάκο)'

Α'.

«Ὁ Διάκος, ὡς τέλειος τύπος κάλλους, ἡρωϊσμοῦ καὶ μαρτυρίου, εἶνε κτῆμα τοῦ λαοῦ μᾶλλον, παρὰ τῆς ἐπιστήμης. Δὲν ἐγράφη εἰσέτι ἡ πραγματικὴ ἱστορία του».
Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ

Ἕνας θαυμάσιος κύκλος θρύλων καὶ παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καταυγάζει τὴ μορφὴ τοῦ ἥρωος τῆς 'Αλαμάνας Θανάση Διάκου. Πρώτη ἡ δημοτικὴ ποίησι ἔστεψε τὸ μέτωπο τοῦ Διάκου μ' ἀμάραντες δάφνες. Τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι τοῦ *«Θανάση Διάκου»* εἶνε ἕνα ἱστορικὸ δοκουμέντο πρώτης τάξεως. Ὁ δημοτικὸς τραγουδιστής, αὐτόπτης, καθὼς φαίνεται, τῆς μάχης τῆς 'Αλαμάνας καὶ κατόπιν τῆς ἡρωϊκῆς θυσίας τοῦ μάρτυρος στὴ Λαμία, δὲν παρέλειψε σχεδὸν τίποτε ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα. Ἡ στιχομυθία τοῦ Διάκου μὲ τὸν 'Ομὲρ Βρυώνη, καθὼς θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, εἶνε ἀληθινή. 'Αποδίδει αὐτὰ τὰ λόγια τῆς ὁμιλίας. 'Επίσης ὁ τρόπος τῆς συλλήψεως καὶ τῆς θανατώσεως τοῦ ἥρωος, παρ' ὅλα τὰ μέχρι σήμερα ἀναγραφέντα σχετικῶς ψεύδη, περιγράφεται πιστότατα. Ὁ Διάκος περάστηκε στὸ δοχάρι (σούβλα), τὸν «ἀνεσκολόπισαν» δηλαδή, ὅπως ἀναφέρει ἡ παλαιότερη παράδοσις. Ὅμως ποτὲ δὲν τὸν σούβλισαν* *«ἐπὶ τῆς πυρᾶς»*, ὅπως δέχεται ὁ Βαλαωρίτης καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Τὸ δὲ περίφημο δίστιχο (*) ποὺ συνήθως νομίζουν ὡς ποιητικὸ δημιούργημα τοῦ Διάκου καὶ ποὺ τὸ τοποθετοῦν μέσα στὸ δημοτικὸ τραγοῦδι, δὲν εἶνε τοῦ ἥρωος, ἀλλὰ δίστιχο ποὺ ὅλοι γενικῶς οἱ μελλοθάνατοι κλέφτες πρόφεραν πρὶν κλείσουν τὰ μάτια τους. Εἰδικότερα, τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι γιὰ τὸν Διάκο, καθὼς βεβαιώνει ὁ Φωριέλ, ποὺ πρῶτος τὸ δημοσίευσε, *«πλάστηκε στὸ ἴδιο μέρος κι' ἴσως τὴν ἴδια μέρα τῆς μάχης»*. 'Αποδίδει δὲ σ' ὅλες τὶς λεπτομέρειες τὸ δρᾶμα τοῦ ἥρωος. 'Αγνίζει ἀκόμη ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν σκοτωμένων καὶ τὸν καπνὸ τῆς μάχης:

Κι' ἔπεσε ὁ Διάκος ζωντανὸς εἰς τῶν ἐχθρῶν τὰ χέρια,
χίλιοι τὸν πῆραν ἀπ' ἐμπρὸς καὶ δυὸ χιλιάδες πίσω.
Κι' 'Ομὲρ Βρυώνης φυστικὰ στὸ δρόμο τὸν ρωτοῦσε:
—«Γίνεσαι Τοῦρκος, Διάκο μου, τὴν πίστι σου ν'ἀλλάξης,
νὰ προσκυνήσης τὸ τζαμί, τὴν 'ἐκκλησιὰ ν' ἀφήσης;».
Κι' ἐκεῖνος τ' ἀποκρίθηκε καὶ μὲ θυμὸ τοῦ λέγει:
—«Πᾶτε καὶ σεῖς κι' ἡ πίστι σας μουρτάτες νὰ χαθῆτε.
'Εγὼ Γραικὸς γεννήθηκα, Γραικὸς καὶ θὰ πεθάνω.
'Αν θέλετε γίλια φλωριὰ καὶ γίλιους μαγκουτιέδες
μόνον πέντε ἔξη λυερῶν ζωὴ νὰ μοῦ χαρίσετε,
ἔπο νὰ φθάσῃ ὁ 'Οδυσσεὺς καὶ ὁ Θανάσης Βάγιας».
Σὰν τ' ἄκουσε ὁ Χαλίμπεης μὲ δάκρυα φωνάζει:
—«Χίλια πουγγιὰ σᾶς δίνω ἐνὼ κι' ἀκόμη πεντακόσια,
τὸ Διάκο νὰ χαλάσετε τὸ φοβερὸ τὸν κλέφτη,
γιατὶ θὰ σβοῦσῃ τὴν Τουρκιὰ καὶ ὅλο τὸ «Δοβλέτι».
Τὸ Διάκο τὸν ἐπήρανε καὶ στὸ σουβλὶ τὸν βάλαν
ὁλόρθο τὸν ἐστήσανε κι' αὐτὸς ΧΑΜΟΓΕΛΟΥΣΕ
τοὺς ἔβοιζε τὴν πίστι τους, τοὺς ἔλεγε μουρτάτες.
—«Ἐμένα ἂν ἐσουβλίσατε ἕνας Γραικὸς ἐχάθη,
ἂς εἶνε καλὰ ὁ 'Οδυσσεὺς καὶ ὁ Θανάσης Βάγιας.
Αὐτοὶ θὰ κάψουν τὴν Τουρκιὰ κι' ὅλο σας τὸ Δοβλέτι».

'Αλλ' ἐκτὸς ἀπὸ τὴ λαϊκὴ μοῦσα, ποὺ τόσο θερμὰ θρήνησε γιὰ τὸ χαμὸ τοῦ Διάκου καὶ ποὺ κατέστησε τὸ πρόσωπό του ἕνα ἀπὸ τὰ θρυλικότερα τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, κι' ἡ ἄλλη γενικότερα ποίησι ἀσχολήθηκε μαζύ του. Ὁ ποιητὴς 'Ιωάννης Ζαμπέλιος δραματούργησε τὶς περιπέτειες τοῦ ἥρωος καὶ δημοσίευσε στὰ 1845 μιὰ του τραγωδία μὲ τὸν τίτλο: *«Ο ΔΙΑΚΟΣ—τραγωδία δεκάτη, ἐν 'Αθήναις 1845»*. Ὁ Ζαμπέλιος ποὺ γνώριζε τοὺς περισσότερους ἀρματωλοὺς τῆς Στερεᾶς κι' ἐπεκοινώνησε μαζύ τους στὴ Λευκάδα στὰ 1820, φαίνεται πὼς σχετίστηκε καὶ μὲ τὸ Διάκο καὶ στὸν πρόλογο τοῦ ἔργου του περιέσωσε πολλὰ γεγονότα τῆς ζωῆς του. Προτοῦ μάλιστα γράψει τὴν τραγωδία του, περιηγήθηκε τὴ Δωρίδα καὶ μάζεψε ὅ,τι ἀκόμα σωζόταν νωπὸ στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων, ποὺ συνέζησαν μαζύ του ἢ συμπολέμησαν στὴ μάχη τῆς 'Αλαμάνας. Κι' ἐπειδὴ φαίνεται πὼς συνδέθηκε μὲ τὸ Διάκο κάπως στενότερα, παραθέτουμε ἐδῶ καὶ τὴ σχετικὴ περικοπή, ὅπου μᾶς δίδει τὸ πορτραῖτο τοῦ ἥρωος: *«Ὁ Διάκος ἦτο μέτριος τὸ ἀνάστημα καὶ πολὺ ὡραῖος. Δὲν εἶχε κανὲν τοῦ σώματος ἐλάττωμα. 'Ηγάπα τὰς γυναῖκας καὶ διὰ τὸ κάλλος αὐτοῦ ἠγαπᾶτο πολὺ ἀπὸ αὐτάς. Ἦτο καλῆς διαθέσεως, γλυκύς, κοσμαγάπητος, καλὸς εἰς τὴν συνοδείαν, ταπεινός, ἀφιλοχρήματος καὶ* ***ΗΡΕΣΕ ΝΑ ΣΤΟΛΙΖΕΤΑΙ ΚΑΛΑ*** *καὶ διὰ τοῦτο ἐνεδύετο πάντοτε εἰς τὰ χρυσᾶ. 'Ηγάπα θερμῶς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν. 'Εσέβετο τὴν πατρίδα. Ἦτον ἀτρόμητος, τολμηρός, δυνατὸς καὶ πάντοτε ἥρως»*. 'Αναμφιβόλως, ἡ πληροφορίες τοῦ Ζαμπελίου συμπληρώνουν τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι, ἀφοῦ προέρχονται ἀπὸ ἄνθρωπο ποὺ γνώρισε τὸ Διάκο, ἀπὸ ἕνα αὐτόπτη ποὺ πῆγε κι' ἐξήτασε ἐπιτοπίως τὰ πράγματα.

Τὴν ἴδια τακτικὴ ἀκολούθησε κι' ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς 'Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, προτοῦ γράψει τὸν «'Αθανάσιο Διάκο» του. Περιηγήθηκε κι' αὐτὸς τὴ Δωρίδα γιὰ νὰ περισιλλέξῃ πληροφορίες καὶ κατόπιν ἐπὶ χρόνια ἡ ἰδέα τῆς δραματοποιήσεως τοῦ ἥρωος τῆς 'Αλαμάνας γέμιζε τὴ φαντασία του. 'Εθασάνιζε τὴν ψυχή του κι' εἶχε γίνει ἡ ἔμμονη ἰδέα του. Δυστυχῶς ὁ φανατικὸς ἐθνικισμός του δὲν τὸν ἄφινε νὰ δῇ τὰ πράγματα καθαρά. Ἔτσι, κάθε τι ποὺ πραγματεύθηκε ἱστορικῶς, τὸ χαρακτηρίζει μιὰ ἀτεριόριστη αὐθαιρεσία. Θυσιάζει τὰ πάντα στὶς φυλετικὲς προλήψεις. Δὲν ἔχει κανεὶς παρὰ νὰ διαβάσῃ τὶς σελίδες ποὺ ἀφιέρωσε στὴν δρᾶσι τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ, γιὰ νὰ δῇ μὲ πόσο πάθος κι' ἀποστροφή, μὲ πόση ἱστορικὴ στενότητα ἀνέλυσε τὸν βίο τοῦ μεγαλοπράγμονος καὶ φιλελληνικωτάτου σατράπη τῶν 'Ιωαννίνων. 'Αλλὰ μήπως δὲν ἔρριξε στὸ ἐθνικὸ ἀνάθεμα καὶ τὸν Θανάση Βάγια, ἕναν ἀπὸ τοὺς τιμιώτερους, τολμηρότερους κι' ἀφιλοκερδέστερους ἥρωας τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἐπαναστάσεως; Μήπως δὲν παραμόρφωσε κυριολεκτικῶς τὰ πράγματα στὴν «Κυρὰ Φροσύνη»; Τὸ ἴδιο μποροῦμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὴν ἐξιστόρησι τῆς ζωῆς τοῦ Θανάση Διάκου. Ἂν κι' ἐπισκέφθηκε πολλὲς φορὲς τὴ Δωρίδα γιὰ νὰ συγκεντρώσῃ τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα, ἂν καὶ μελέτησε ὅλα σχεδὸν τὰ σχετικὰ ἔργα: (Πουκεβίλ, Περραιβό, Φιλήμονα, Τρικούπη, κτλ.), ἂν κι' ἐπιδόθηκε σὲ ἀρχειακὲς ἔρευνες, μ' ὅλον τοῦτο ἡ ἱστορικὴ ἀπεικόνισι ποὺ μᾶς ἔδωκε τοῦ Διάκου, δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα. 'Από ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ βεβαίως ἀπόψεως μᾶς παρουσίασε ἕνα θαυμάσιο ἔργο καὶ δικαίως ὁ «'Αθανάσης Διάκος» θεωρήθηκε ὡς ἐθνικὸν ἔπος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἱστορικὴ ἄποψη καθυστέρησε. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα, ἡ βιογραφία τοῦ ἥρωος μέχρι σήμερα βασίζεται στὰ ὅσα ἐξιστόρησε ὁ Βαλαωρίτης στὸν πρόλογο τοῦ «Διάκου» του (σελ. 150—180, ἔκδ. Μαρασλῆ).

Κατὰ τὸν Βαλαωρίτη, ὁ Διάκος ἀνήκει στὴ μεγάλη οἰκογένεια τοῦ 'Αθανασίου Γραμματικοῦ, προπάππου του. Γεννήθηκε στὰ 1792 στὴ Μουσουνίτσα καὶ πολὺ νέος *«εἰσήχθη εἰς τὴν μονὴν τοῦ 'Αγίου 'Ιωάννου τῆς 'Αρτοτίνας, ὅπου ἐχειροτονήθη διάκονος. 'Εκεῖ ἔμαθε τὴν καλλονὴν τοῦ νέου ὁ Φερχὰτ βέης, βαθύπλουτος καὶ λάγνος Τοῦρκος, καὶ ἐπεθύμησε νὰ τὸν ἴδῃ. 'Αλλ' ὁ Διάκος ἀνεχώρησε λάθρα καὶ κατετάχθη εἰς τὴν συμμορίαν τοῦ Δήμου Σκαλτσᾶ καὶ τοῦ Γούλα»*. Ὁ Φερχὰτ βέης ὕστερα ἀπὸ λίγο ἔγινε βοεβόδας τῶν Σαλώνων καὶ συνεπῶς τόσο ὁ Σκαλτσᾶς, ὅσο κι' ὁ Διάκος, ἔπρεπε νὰ προσκυνήσουν τὸ νέο βοεβόδα. Ὁ Διάκος, φοβούμενος ἐνέδραν, *«παρέλαβε ὀγδοήκοντα ἐκ τῶν δορυφόρων του καὶ διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Τέχολης εἰσῆλθε εἰς τὰ Σάλωνα. Ἔντρομος ὁ Φερχάτης*, συνεχίζει ὁ Βαλαωρίτης, *μαθὼν τὴν ἀπροσδόκητον ἄφιξιν, διέταξε τοὺς σωματοφύλακας ἵνα καταλάβωσι τὴν θύραν τοῦ Σεραγίου καὶ πυροβολήσωσι κατὰ τοῦ Διάκου ἅμα ἤθελε δώσει τὸ σύνθημα. 'Αλλ' ὁ Διάκος, προνοητικός, ἀφοῦ ἐτοποθέτησε ἐξωθεν τοὺς ἑβδομήκοντα, παρέλαβε τοὺς δέκα ἐκ τῶν συντρόφων του καὶ μετ' αὐτῶν ἦλθεν εἰς τὸν βοεβόδαν. Ὁ δόλιος καὶ δειλὸς 'Οθωμανὸς προσεπάθησε νὰ τὸν ἀπομονώσῃ. 'Αλλ' οἱ πιστοὶ φύλακες τοῦ 'Αθανασίου ἀπεποιήθησαν ν' ἀπομακρυνθῶσι, ἐμπαικτικῶς ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἔμενον παρόντες ἵνα κορέσωσι τὰ ὄμματα αὐτῶν ἀτενίζοντες εἰς πρόσωπον τοσοῦτον προσωιλές. Τέλος, ἀφοῦ προσέφερε τῷ Φερχάτῃ τὸ εἰθισμένον δῶρον, ἀπῆλθε σῶος ἐπὶ τῶν ὀρέων του»*.

'Ο 'Αθανάσιος Διάκος.

'Εξακολουθῶντας ὁ Βαλαωρίτης, διηγεῖται τὴν ἀναχώρησι τοῦ Διάκου γιὰ τὰ Γιάννενα στὰ 1816, ὅπου κατατάχθηκε στὴ φρουρὰ τοῦ 'Αλῆ πασᾶ. 'Εκεῖ διαμένων, μόλις διέφυγε τὸν θάνατο. Ὁ 'Αλῆς ἠθέλησε νὰ τὸν δηλητηριάσῃ καὶ ἔδωκε καὶ σχετικὴ διαταγὴ στὸν 'Οδυσσέα, ἀλλ' αὐτὸς ποτὲ δὲν τὴν πραγματοποίησε. Κατόπιν ὁ Διάκος ἐμυήθη στὴ «Φιλικὴ Ἑταιρεία» καὶ στὰ 1821 ἐκήρυξε τὴν ἐπανάστασι τῆς Δωρίδος, κατέλαβε τὴ Λειβαδιὰ καὶ προχώρησε μέχρι τὴν Ὑπάτη. 'Αναγκάστηκε ὅμως νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τῆς μεγάλης στρατιᾶς τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη καὶ τοῦ Κιοσσὲ Μεχμέτ.

Κατωτέρω ὁ Βαλαωρίτης ἐξιστορεῖ τὴ μάχη τῆς 'Αλαμάνας, τὴ σύλληψη τοῦ Διάκου καὶ τὴν καταδίκη του. Δέχεται κι' αὐτὸς πὼς ὁ ἥρως ἐσουβλίσθη ἐπὶ τῆς πυρᾶς. 'Απέδωσε δὲ τὴ σκηνὴ μὲ τοὺς ἑξῆς χαρακτηριστικοὺς καὶ βαρύηχους στίχους. Ὁ Διάκος, ἀφοῦ προσευχήθηκε, παρεδόθη στοὺς γύφτους γιὰ νὰ σουβλισθῇ:

«Πάστη μεγαλοδύναμε! Χριστέ, παράλαβέ με.
Βρέξε στὴ φλόγα μου δροσιὰ καὶ κάμε αὐτὴ τὴ στάχτη
ποὺ θὲ ν' ἀφήσῃ τὸ κορμὶ τοῦ δούλου σου, πατέρα,
νὰ μὴν τὴν πάρῃ ὁ ἄνεμος καὶ νὰ μὴ μείνῃ στεῖρα.
Εἶπε καὶ παραδόθηκε. Δεμένος στὸ δριμάρι
ὁ μάρτυρας σιγὰ-σιγὰ παρακαλεῖ τὴ φλόγα
μὲ τὸν καπνὸ τὴ σάρκα του, ποὖταν γυμνή, νὰ κρύψῃ.
Γυρίζει ὁ Γύφτος τὸ σουβλί... τὸ χέρι του ἀνεμίζει...
Κι' ὅσο κι' ἂν ἔσπρωχνε ὁ φονιᾶς τὸ μυστικὸ τὸ ξύλο
τόσο ὁ καπνὸς τὸν ἔπνιγε, τόσο θερειόεν ἡ φλόγα.
Διώχνει τὸ Γύφτο ἡ ἀναλαμπὴ κι' ὁ κόσμος τρομασμένος
φεύγει τὸ στόμα τοῦ στοιχειοῦ. Ἀναφταν τὰ δεμάτια
ποὖχαν τριγύρω σωριαστά. Τοῦ ρυπακιοῦ τὰ φύλλα
φωτοκαμμένα ρεύουνε. Κανένας δὲν ξανοίγει
ποὖναι τοῦ Διάκου τὸ κορμὶ σ' αὐτὴν τὴν καταβόθρα...

ΦΑΝΗΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

(*) Γιὰ δὲς καιρὸ ποὺ διάλεξε ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ
Τώρα π' ἀνθίζουν τὰ κλαριὰ καὶ βγάζει ἡ γῆ χορτάρι!